

Chili, 1973

De coup en de ambassadeur

Nederland nam in 1973 opgejaagde Chilenen op. Ondanks een onwillige ambassadeur. Een terugblik.

door Harm Ede Botje en Anne-Lot Hoek

Santiago, september 1973: Chilenen worden gedwongen revolutionaire leuzen van de muren te verwijderen

Santiago de Chile, 10 september 1973. Op de negentiende verdieping van een flatgebouw aan de Diagonal Paraguay kwam een tiental activisten van de Beweging van Revolutionair Links bij elkaar. De stemming was opgewonden, de kamer stond blauw van de rook. Onder de aanwezigen een arts die in de krottenwijken praktijk hield en arbeider-activisten die in fabrieken werkten. De Nederlandse schrijfster Fleur Bourgonje, in die jaren getrouwd met *NRC Handelsblad*-correspondent Jan van der Putten, was ook aanwezig. Zij sympathiseerde, net als de rest van links Nederland, aangevoerd door premier Joop den Uyl en minister Jan Pronk, met wat in die jaren het 'Chileense experiment' van Allende werd genoemd: de opbouw van een nieuwe samenleving naar socialistisch model. Maar de Verenigde Staten, die geen trek hadden in een tweede Cuba, stelden een boycot in. Ook waren er grootscheepse stakingen in de transportsector waardoor de voedselbevoorrading ernstig haperde. De regering-Allende kwam onder druk te staan. In augustus van dat jaar was al een poging tot een militaire coup gedaan en meer geweld dreigde. De aanwezigen op de bijeenkomst die septemberavond legden lijsten aan van kazernes waarin grote wapenvoorraden lagen. Als het tot een gewapend treffen zou komen, zou 'links' weten waar het gevaar zat. 'Allemaal heel naïef,' zegt Bourgonje achteraf. 'Niemand had door hoe ernstig de situatie was.' Die nacht zat ze urenlang aan haar Olivettitypemachine om de lijsten over te tikken, met carbonpapier tussen de pagina's. Ze zouden nooit worden verspreid.

Totale chaos

Op 11 september stonden Bourgonje en Van der Putten op met marsmuziek en legercommuniqués. President Allende hield op de radiostations die nog niet in handen van het leger waren een dramatische afscheidsrede waarin hij aankondigde tot het bittere einde door te zullen vechten. Vanuit hun raam zag het stel hoe vliegtuigen overkwamen die bombardementen uitvoerden op La Moneda, het presidentieel paleis waar Allende zich had verschanst. Later die dag zou de president omkomen. 'We gooiden alle boeken waarvan we dachten dat ze als subversief zouden worden gezien door de storkoker,' zegt Bourgonje, 'en ik versnipperde de lijsten die ik die nacht had uitgetikt.' Tussen de flats door vlogen helikopters waaruit bewapende militairen naar buiten hingen. Bij de burens sloegen de kogels in. 'Ik probeerde uit alle macht van onder mijn bureau verslag te doen voor de radio,' zegt Van der Putten. 'Maar de verbinding werd verbroken, het was totale

chaos.' De razzia's in het flatgebouw, waar veel aanhangers van Allende woonden, begonnen meteen. Soldaten traptten deuren in en bewoners werden afgevoerd. Bourgonje: 'Ze kwamen langzaam naar boven, de vrouwen gilden. Ook ons huis werd overhoop gehaald.' Verderop in de stad was pater-arbeider Jan Brinkhof die dag aan het werk in een genationaliseerde textielfabriek. Ook hij zag hoe in de verte het presidentieel paleis werd gebombardeerd. Toch bleven hij, nog twee Nederlandse paters van de orde van de Oblaten en tweeduizend Chileense arbeiders in de fabriek. 'We hadden immers niets misdaan.' Brinkhof woonde tussen de armen op het 'Campamento Lenin', gevestigd op een stuk grond dat een paar jaar eerder mede door de pater was bezet. 'We wilden dat gewone mensen gelijke rechten kregen,' zegt hij. 'En dat er werk was voor iedereen. En dat het eten eerlijk werd verdeeld.' Al die eerste middag kwamen er militairen naar de fabriek, die de paters en de andere werknemers in bussen afvoerden naar een politiebureau. Na een week belandde hij in het beruchte Nationaal Stadion, waar duizenden

Hij hoorde hoe er in de catacomben mensen werden geëxecuteerd

Allende-aanhangers bij elkaar waren gedreven. Hij zag hoe een twintiger die op hoge toon zei dat hij 'communist was én bleef' door militairen werd neergeschoten en hoe een man met een zwarte beulskap dagelijks langskwam om mensen aan te wijzen die vervolgens verdwenen. 's Avonds hoorde hij hoe er beneden in de catacomben mensen werden geëxecuteerd. Zelf werd hij door militairen tegen zijn benen geslagen. 'Julie linkse priesters komen zeker naar Chili om onze vrouwen te verkrachten, we

gooien jullie in zee.' Brinkhof: 'Ik zal de fascistoïde koppen van die mannen nooit vergeten.' Toen de pater werd verhoord in een apart politiekantoor buiten het stadion zag hij daar aan de ene kant bergen marxistische boeken en gouden ringen liggen en aan de andere kant stapels bebloede lijken. 'In de wachtruimte zaten jongens van de fabriek, hun ruggen waren kapotgeslagen.' Toen hij terugkeerde in het stadion waren zijn medegevangenen opgelucht dat hij nog leefde, want vaker kwamen ondervraagden niet meer terug.

Beestachtige mentaliteit

In Nederland sloeg het nieuws van de Chileense staatsgreep in als een bom. In de grote steden gingen Allende-sympathisanten de straat op, de Chili Beweging Nederland, waarin politieke partijen en het Chili Comité samenwerkten, werd onmiddellijk opgericht. Minister van Ontwikkelingssamenwerking Jan Pronk sprak van een 'moord en martel'-regime en premier Joop den Uyl veroordeelde

de 'harde beestachtige mentaliteit' van de junta. Het tweetal was extra betrokken bij de ontwikkelingen in Chili omdat ze in 1972, toen nog Kamerleden in de oppositie, naar de UNCTAD-conferentie in Santiago waren geweest waar toen nog sprake was van grote hoop en euforie over Allendes regering. Op de Nederlandse ambassade in Santiago, de belangrijkste informatiebron voor Den Haag, was de sfeer gespannen. Op het moment van de coup was ambassadeur Louis Goedhart, bijgenaamd 'mooie Louis', in Nederland voor de jaarlijkse ambassadeursconferentie. De honneurs werden waargenomen door ambassade-raad Ad Hoytink en de toen achtentwintigjarige Robert Vornis, die in Chili zijn vuurdoop als diplomaat beleefde en tegenwoordig Staatsraad is namens Curaçao. Hoytink liet in zijn eerste vertrouwelijke codeberichten geen misverstanden bestaan over het optreden van het nieuwe regime. 'De brutaliteit van de militairen stijgt met de dag,' schreef hij. 'Herinneringen aan bezet Nederland dringen zich op.' Hoytink ging naar het stadion om Nederlanders vrij te krijgen. Daar ontmoette hij ook de wereldberoemde zanger en gitarist Víctor Jara, vertelde de in 2002 overleden diplomaat in een terugblik aan het *Dagblad van het Noorden*. Jara en de diplomaat kenden elkaar, de artiest had nog opgetreden op een door Hoytink georganiseerd feest ter viering van het vijftienvijftigjarig regeringsjubileum van koningin Juliana. 'Jara kwam op me aflopen met de handen op zijn rug, hij buigt zo zijn hoofd over mijn schouder en begint onbedaarlijk te snikken. Ik probeerde hem te troosten. "Kom, kom," zei ik. "Over een week is dat geteisem weer weg. En dan kom jij weer bij mij spelen." "Hoe dan?" riep hij. En hij liet me zijn handen zien, volkomen kapotgeslagen met een geweercolf.' Jara werd vier dagen na de coup geëxecuteerd. Zijn lichaam is in 2009 herbe-graven. Hoytink en Vornis zaten in een lastig parket. Het land stond in brand, maar wat moesten ze met de vele Chileenen die de terreur wilden ontvluchten en die bij de ambassade aanklopten? Vanuit Den Haag was de instructie van PvdA-minister Max van der Stoep die eerste dagen duidelijk: asielverlening aan Chileenen en andere Latijns-Amerikanen is *niet* mogelijk. Al jarenlang was het staande praktijk dat bij ambassades geen asiel kon worden aangevraagd en de minister hield daar aanvankelijk

De inhoud van de boekenkast van een Nederlandse correspondent wordt op straat verbrand door militairen

aan vast. 'Gastvrijheid aan Nederlanders uiteraard wel verlenen,' luidde de missive vanuit Den Haag.

Zwarte lijst

De eersten die daarvan gebruikmaakten waren Van der Putten en Bourgonje. Zij slaagden erin uit hun appartement te komen toen het uitgaansverbod na een paar dagen werd opgeheven. Ze gingen naar het centrum van de stad. 'Midden op het plein voor het uitgebrande paleis kon ik van angst geen stap meer verzetten,' zegt Bourgonje. 'En dat terwijl er overal scherpschutters zaten. Het schieten, de helikopters, de schreeuwende mensen die werden afgevoerd, het was me te veel.' Van der Putten fotografeerde ondertussen La Moneda, foto's die later in Nederland gepubliceerd zouden worden, en ging naar de allereerste persconferentie van de junta in het tegenover het zwaar beschadigde paleis gelegen Hotel Carrera. In dat hotel zaten ook andere Nederlandse journalisten zoals *Washington Post*-correspondent Marlise Simons en Herman Vuijsje, die voor de toenmalige *Haagse Post* was ingevlogen. Ook Anton Foek was er, op dat moment werkzaam voor onder meer de AVRO. Terwijl iedereen in de kelder schuilde, had hij zijn bandrecorder in het kozijn van zijn hotelkamer geplaatst en nam zo als enige ter wereld het geluid op van de inslaande bommen. Van der Putten en Bourgonje sliepen bij een bevriende Zweedse journalist. Daar zagen ze op het inmiddels door de militairen gecontroleerde televisienieuws dat het door *NRC Handelsblad* beschikbaar gestelde telexapparaat ('een monsterlijk zwaar ding') uit hun appartement werd gesjouwd. 'De internationale subversie stond via de meest moderne apparaten in verbinding met haar opdrachtgever in Moskou,' luidde het commentaar. Het werd het stel steeds heter onder de voeten, helemaal toen ze via via vernamen dat ook Van der Putten op een zwarte lijst stond van junta-vijandige journalisten – net als de later in El Salvador vermoorde Koos Koster, die inmid-

President Salvador Allende kijkt omhoog te midden van enkele getrouwen tijdens zijn laatste levensdag, de dag van de staatsgreep, 11 september 1973

LUIS ORLANDO LAGOS VASCONEZ/SPANNESTAD PHOTO

dels was afgevoerd naar het stadion. Dit was het moment waarop ze tegen elkaar zeiden: 'Laten we maar naar de ambassade gaan.'

Op 17 september haalde Hoytink ze op en werden ze in een auto met Nederlandse vlaggetjes door de chaotische straten gereden. Ze belandden in de residentie van ambassadeur Goedhart, die op de terugtocht vanuit Nederland in de Argentijnse hoofdstad Buenos Aires was gestrand. Het vliegveld van Santiago zat nog steeds dicht. Van der Putten: 'Wij kregen de slaapkamer van zijn zoon toegewezen.' Die avond aten ze met een gouvernante die tot hun niet geringe verbazing de coup een beetje goedpraatte, Allende was immers 'toch ook niet zo'n lieverdje geweest'?

Twee dagen later was de *chef de poste* er weer. Robert Vornis herinnert zich dat Goedhart opgetogen was over de recente ontwikkelingen. 'Hoera de muren zijn schoon, de graffiti is weg, wat is het toch een prachtig land waarin ik terugkeer, zo dacht hij erover.' Van der Putten en Bourgonje zagen vanuit het raam van de kinderkamer hoe de ambassadeur meteen na thuiskomst een duik in het zwembad nam. En hoe het dienstmeisje hem na het zwemmen een badjas aanreikte, terwijl hij een glas champagne van een zilveren dienblad nam dat werd vastgehouden door een butler. 'Echt, net een film, de totale koloniaal, we wisten niet wat we zagen,' zegt Van der Putten. Pas daarna verwaardigde de ambassadeur zich zijn gasten te ontmoeten. Ook tegen hen gaf hij hoog op van de nieuwe machthebbers. 'Hij zei dat de militairen "het goed gedaan hadden",' zegt Van der Putten. Het duo werd de dagen erna gemeden door hun gastheer. 'Alsof we het grootste geboefte waren,' zegt Bourgonje.

Koos Koster (r) komt aan op Schiphol na zijn gevangenschap in Chili. Links Ad Hoytink

Acuut levensgevaar

In Den Haag kwam minister Van der Stoel al snel tot een ander inzicht over het opnemen van vluchtelingen door de ambassade, mede op basis van de alarmerende berichten van ambassadeur Hoytink. Vijf dagen na de coup verordonneerde Den Haag de ambassade iedere vluchteling onderdak te bieden van wie 'met redelijke mate van zekerheid' kon worden vastgesteld dat deze 'in acuut levensgevaar verkeerde'. Maar Van der Stoel werd tegengewerkt door zijn eigen ambtenaren op het departement én door ambassadeur Goedhart. Zij gingen uit van een zeer strikte interpretatie van het begrip 'acuut levensgevaar', wat er in de praktijk zo'n beetje op neer kwam dat alleen mensen achter wie de politie fysiek aan zat werden toegelaten.

'De mensen vlogen bij ons letterlijk over de hekken,' zegt Robert Vornis. 'Maar Goedhart zei: "Terug, we kunnen niets voor jullie doen."' Veel mogelijkheden voor de jonge Vornis om de ambassadeur tegen te spreken waren er niet ('Ik was een jonkie, hij was god, zo lagen de verhoudingen in die tijd') ook al vond hij wel dat de extreme omstandigheden erom vroegen de Haagse richtlijnen juist zo ruim mogelijk uit te voeren. Robert Vornis: 'Goedhart was een flamboyante man, een geweldige charmeur, een ontzettend aardige vent. Maar hij was een beetje losgezongen omdat hij zijn hele leven buiten Nederland had rondgelopen. Hij zag niet dat de politieke verhoudingen in Den Haag veranderd waren. Hij ontbeerde een politieke antenne, had niet in de gaten hoe dramatisch het in Chili was.'

Dat blijkt ook uit de archieven van Buitenlandse Zaken. Toen Van der Stoel bezorgd informeerde naar het lot van de gedetineerde communistische leider Luis Corvalán liet Goedhart sussende geluiden horen. Hij had immers van de junta de plechtige belofte gekregen dat 'alle gedetineerden van een onpartijdige rechtsbedeling verzekerd waren' en 'de uitputtende mogelijkheid hadden zichzelf te verdedigen'. De waarheid was een heel andere: bijna tachtigduizend mensen werden zonder vorm van proces vastgehouden, van wie veertigduizend gefolterd en duizenden geëxecuteerd werden. Corvalán overleefde de Chileense concentratiekampen, zijn zoon bezweek aan de martelingen. Goedharts onwil om linkse Chileenen en andere Latijns-Amerikaanse aanhangers van Allende toe te laten leidde tot hevige reacties in de Nederlandse pers. In Vrij Nederland werd Goedhart door VARA-programmamaker Johan van Minnen als 'lichtelijk dement' omschreven en behorend tot 'een kaste die zich voor de tekenen des tijds veilig waant'. Ook *de Volkskrant* fulmineerde tegen de ambassadeur omdat die de

relaties met het regime belangrijker zou vinden dan de opvang van vluchtelingen. In het parlement werd Goedhart van 'onkunde' beticht en vroeg men zich af of hij wel te handhaven was. PvdA'er André van der Louw, die al snel na de coup naar Chili trok, probeerde tevergeefs vluchtelingen onder te brengen bij de ambassade, net als mevrouw A. Went van de Wereldraad van Kerken.

Zowel Van der Louw ('de diplomaten zijn erg formeel,' schreef hij in een dagboek dat in Vrij Nederland werd gepubliceerd) als Went ventileerden hun verontwaardiging via de media. Goedhart verdedigde zich in de geheime codeberichten: hij verschaftte de vluchtelingen terecht geen onderdak, van acuut levensgevaar was immers geen sprake? Van der Stoel was *not amused* en maakte de zeer ongebruikelijke en voor Goedhart vernederende stap hem naar Nederland te halen voor overleg. Goedhart reisde via het vliegveld van Brussel naar Den Haag, om zo de verzamelde pers te ontwijken. Van der Stoel gaf hem in het onderhoud de opdracht iedereen op te nemen van wie 'met enige zekerheid' kon worden vastgesteld dat ze zouden worden vervolgd. Vornis: 'Vanaf dat moment voerde Goedhart het beleid loyaal uit. Maar zijn eigen gevoelens zaten hem daarbij dwars.'

Pruik af

Hoytink en Vornis bleven onder hoogspanning doorwerken. Vornis bezocht in het stadion vier gedetineerde Nederlandse paters van het Heilig Hart. 'Ze waren helemaal vervuild en huilden toen ze me zagen.' Ook bevrijdde hij verslaggever Anton Foek, die gevangen was gezet in het ministerie van Defensie. Hoytink, die de zaak zeer was toegeedaan (hij was jarenlang actief voor Amnesty International), verborg bij hem thuis een aantal Chileenen. Volgens zijn dochter Ariane, die destijds tien jaar oud was, ging het om hooggeplaatste rege-

De ambassadeur nam meteen na thuiskomst een duik in het zwembad

Tegenstanders van Pinochet worden gevangen gehouden in het stadion van Santiago

ringsfiguren. 'Ik herinner me een familie, met een kind dat mij vertelde hoe Allende aan zijn eind was gekomen. Ik kon daar niet van slapen, zo eng waren die verhalen.'

Al een dag na het onderhoud tussen Goedhart en Van der Stoel stroomden de vluchtelingen toe. 'Ik sprak af dat ik het licht van de ambassade niet zou aan doen, maar wel het tuinpoortje en de voordeur open zou laten staan. Als eerste komt een vrouwtje met grijs haar, die na binnenkomst meteen begint te huilen,' vertelde Hoytink in 1998 aan het *Nieuwsblad van het Noorden*. Toen zij haar pruijk af deed, bleek het Gladys Marín, een communiste die acht maanden in de ambassade zou blijven voor ze een vrijgeleide kreeg naar Oost-Duitsland. Al snel volgden ministers, senatoren en andere zwaargewichten. Ook Sergio Meza, echtgenoot van Isabel Allende, dochter van de president, zocht in die eerste dagen zijn toevlucht tot de kanselarij.

Eind november 1973 vluchtte ook Boris del Valle, studentenleider en lid van de Beweging van Revolutionair Links, de ambassade in. Na de coup was hij ondergedoken. Met hulp van Nederlandse paters slaagde hij erin het ambassadegebouw binnen te komen, ondanks de inmiddels geïnstalleerde Chileense wachtposten voor de deur. Zijn zus en haar vriendin paradeerden op een afgesproken tijdstip in korte rokjes langs en leidden daarmee de aandacht van de soldaten af. 'Meteen nadat ik de ambassade was binnengekomen, kreeg ik een pilletje om kalm te worden, want ik stond stijf van de zenuwen,' vertelt de nu nog steeds in Nederland wonende Del Valle.

In het gebouw van de landbouwattaché, waar de vluchtelingen verbleven, zat Del Valle opeens in één ruimte met de afgezette minister van Economie, een man die hij alleen van televisie kende. 'Tussen onbekende, jonge mensen zoals ik, en de kopstukken van de regering-Allende bestond een grote afstand. Echt mengen deden we niet. Buiten werd geschoten, we waren bang dat de junta zou besluiten toch de ambassade binnen te vallen om ons te arresteren. Er gingen volop geruchten dat dat elders ook gebeurde.' Ariane Hoytink: 'Ik herinner me dat die vluchtelingen ondanks alles toch vrolijk en optimistisch waren en gitaar speelden, liedjes zongen. Hele families zaten er op elkaar gepakt.' Ambassadeur Goedhart berichtte in dezelfde week dat Del Valle de ambassade binnenkwam aan Den Haag dat de ambasadestaf 'die reeds vanaf 11 september onafgebroken werkzaam is geweest' zeer zwaar werd belast. Noodgedwongen werden mensen geweigerd omdat de opnamecapaciteit was bereikt. De auto van Robert Vornis werd zelfs beschoten toen hij een vluchteling wilde afzetten. Vornis drukte op het gaspedaal en wist zijn achtervolgers af te schudden. 'Ik heb de man bij mij thuis afgezet waar hij veilig was.' Terug op kantoor kreeg de jonge diplomaat een vertraagde angstreactie.

Onbekende bestemming

Uiteindelijk zouden er via de ambassade 27 Nederlanders, 118 Chileenen en 135 andere buitenlanders naar Nederland komen, terwijl de Duitsers, Britten en Italianen nauwelijks mensen opnamen. In het kabinet probeerde toenmalig minister van Justitie Dries van Agt de

komst van de Chileenen te beperken. 'Nederland kent immers inmiddels 13 miljoen mensen en heeft een tekort aan woningen en werkgelegenheid. De algemene vraag rijst of het kleine Nederland kan volhouden mensen op te nemen, die elders in de wereld in erkend nare omstandigheden leven,' zo staat in de notulen van de ministerraad van 21 september 1973 te lezen. Opvallend, want Van Agt was een goede studievriend van ambassadeur Hoytink en kon dus uit eerste hand weten hoe ernstig de situatie was. Desgevraagd zegt Van Agt 'geen herinneringen te hebben aan deze episode'. Den Uyl verwierp de bezwaren van zijn minister: 'Als er sprake is van lijfsgevaar dan mag het kabinet de simpele grondregel van menslievendheid niet prijsgeven.'

De dramatische gebeurtenissen in Santiago drukten een zware stempel op het leven van de betrokkenen. Ariane Hoytink: 'Het zat zo diep bij mijn vader, dat hij er nooit over praatte. Van anderen heb ik later gehoord dat het de belangrijkste gebeurtenis in zijn leven was.' Ook bij Foek slaan de emoties meteen toe als hij terugdenkt aan hoe hij destijds in een politieauto met onbekende bestemming werd afgevoerd. Brinkhof voelt zich er nog schuldig over dat hij de mensen met wie hij zo intensief samenwerkte na zijn vrijlating in de steek moest laten, terwijl het vertrek voor Van der Putten als 'verraad aan zijn journalistieke principes' aanded. Van der Putten en Bourgonje vertrokken op 23 september naar Nederland. 'Bij ons afscheid vroeg Goedhart of ik nog leatuur te lezen had voor de lange vlucht,' zegt Bourgonje. 'Toen ik ontkennend antwoordde, zei de ambassadeur dat hij *Das Kapital* van Karl Marx nog wel op de plank had liggen. Ik ben bang dat het niet ironisch bedoeld was.' In Nederland werd het stel op Schiphol opgewacht door hordes journalisten. De belangstelling voor hun ervaringen in het verre Chili was overwerldigend. 'Het was toen heel anders dan nu, nu Nederland in de greep is van provincialistische navelstaarderij,' zegt Van der Putten. Een dag na aankomst kreeg het stel zelfs bezoek van premier Den Uyl, die alles wilde weten over de laatste ontwikkelingen. Goedhart zou zijn glanzende diplomatieke carrière na Chili voortzetten. Hij was nog ambassadeur in Tokio en Madrid en diende ook als plaatsvervangend secretaris-generaal op het ministerie. Hij is in 2007 overleden. ■

Op 15 september is in *De Nieuwe Liefde in Amsterdam een Chili-bijeenkomst waar het boek '40 jaar, 40 verhalen' zal worden gepresenteerd; meer informatie denieuweliefde.com*